

د "تحفة اللہو" د پښتو او فارسي متونو پرتلیز جاچ:
A Comparative Analysis of the Pashto and Persian
Texts of "Tuhfat al-Lahu"



Dr Abd Ullah Jan Abid ¹
abdullah.jan@aiou.edu.pk

Abstract:

The present study focuses on a comparative analysis of the Pashto and Persian texts of Tuhfat al-Lahu, a unique and complex work authored in the 12th century Hijri by Abdul Qadir Khan Khattak. This newly discovered Pashto manuscript is written using a rare symbolic technique. Interestingly, a Persian manuscript bearing the same title and employing a similar technique is attributed to Khwaja Buzur Jamhar and predates the Pashto version, having been composed in the 11th century Hijri. Copies of the Persian text are preserved in India and at the Data Ganj Bakhsh Library in Pakistan. The researcher has obtained both Persian manuscripts and undertaken a detailed comparative analysis with the Pashto version. Pashto manuscript is also preserved at the Data Ganj Bakhsh Library in Pakistan. The primary aim of this study is to identify the technical and stylistic parallels and divergences between the Pashto and Persian versions. Given the intricate structure and cryptic nature of Tuhfat al-Lahu, this comparative study provides critical insights that may aid future researchers in decoding and contextualizing these texts. Moreover, the research highlights the cross-cultural and interlingual literary traditions that span different historical periods, offering a foundational framework for future comparative literary studies in Pashto.

Keywords: Tuhfat al-Lahu, Pashto manuscript, Persian manuscripts, Comparative study, Symbolic technique, Intricate structure, Cryptic nature

"تحفة اللہو" د عبدالقادر خان خټک نو د پیدا شو د اثر د دے، چې د قلمي نسخې عکس یې د راقم الحروف په واک کښې د دے او اصل قلمي نسخه یې د گنج بخش کتاب خانې ملکیت د دے¹ - په دغه اثر زموږ له خوا د سمونې او خپرې کار تر تکمیله رسېدلې د دے - دغه اثر اول مېجر راورتي په خپل پښتو گرائمر² او ورپسې په پښتو منتخباتو³ کښې په مختلفو نامو⁴ یاد کړے

¹ Professor/Chairman Department of Pakistani languages Allama Iqbal Open University, Islamabad.

د دے او بیا وروستو زمونږ په ادبي منابعو کښې یې نامه "د معماوو رساله"^۵ راغلي ده، خو د دې اثر اصل نوم "تحفة اللہو" د دے، چې د قلمي نسخې په ترقیمه کښې راغلي د دے. د "تحفة اللہو" په نامه په فارسي ژبه کښې هم یو اثر شته، چې خواجه بزرجمهر ته منسوب د دے. د پښتو او فارسي "تحفة اللہو" متون په تکنیک لیکل شوي دي، چې د اظهارالمضمر په صنعت کښې دي. مونږ په دغه لړ کښې د فارسي "تحفة اللہو" دوه قلمي پیدا کړې، چې یوه د هند په نور نړیوال مایکروفلم مرکز کښې په ۱۸۶۶ (د) نمبر محفوظه ده^۶ - نور نړیوال مایکروفلم مرکز^۷ یوه څېړنیزه اداره ده، چې د هند په سرښار نوي ډیلي کښې د اسلامي جمهوریه ایران د فرهنګي مرکز په چوکات کښې جوړ شوي ده. د دې ادارې د کتاب خانې د "تحفة اللہو" دا قلمي نسخه مونږ په ډیجیټل صورت کښې د لوی نسخه شناس محترم ډاکټر عارف نوشاهي په توسط ترلاسه کړه. دغه نسخه په ۱۰۸۲ هجري کښې لیکل شوي ده او بله قلمي نسخه یې د مرکز تحقیقات فارسي ایران و پاکستان په گنج بخش کتابخانه کښې محفوظه ده. دغه نسخه د حسن محمد قادري د یو کوچني اثر "یادداشت‌های تاریخی و ادبی" سره په یوه وقایه (معمولي جلد) کښې گڼدل شوي ده، چې د پیل او پای له خوا بشپړه ده او په دغه کتاب خانه کښې یې نمبر ۱۱۸۳۶ د دے^۸.

د دې درې واړو پښتو او فارسي نسخو پیل د بسم الله نه وروستو د فلکیاتو د دایرو نه شوم د دے، چې پرله پسې دوه دایرې دي او هر دایره په اتو فلکیاتو مشتمله ده، چې هر فلک سره اړوند شیان اندراج شوي. د دایرو څخه وروستو د متن بیتونه پیل شوي دي چې په هر یو بیت کښې د دواړو فلکي دایرو نه یو مشترک "شے" پټ کړم شوم د دے. بیا هر بیت سره د متعلقه فلکیاتو آخري حرفونه اندراج شوي دي، چې د چاپیانو **Keys** حیثیت لري یعنی لومړی حرف د لومړۍ دایرې او دویم حرف د دویمې دایرې چاپي ده. په نورو لفظونو کښې لومړی حرف لومړۍ دایرې او دویم حرف دویمې دایرې ته اشاره کوي او په دې طریق په بیت کښې د دواړو دایرو مشترک پټ کړم شوم "شے" راښکاره کوي. "تحفة اللہو" په اصل کښې د ذهني مشق یوه ادبي لوبه ده، چې په زړه فارسي شاعري کښې یې نمونې شته، خو په پښتو شاعري کښې یې دا لومړۍ نمونه ښکاره شوه، چې د عبدالقادر خان خټک د قلم د زور نتیجه ده.

دا مقاله د "تحفة اللہو" د فارسي متن د دوو قلمي نسخو او د عبدالقادر خان خټک د پښتو متن د واحدې قلمي نسخې پرتلیز جاج لپاره مختص ده. په دې مقاله کښې به هڅه کولم شي چې د مذکور متونو یو تقابلي جاج واخستم شي او د دغه جاج په نتیجه کښې د دغو متونو ځانګړې او

شريكې تكنيكي او فني خواوې په گوته كړې شي - مونږ د دې پرتليز جاج اخستلو لپاره درې واړو نسخو ته مخففات ټاكلي دي، چې په دې ډول دي:

۱: د هند د نور مايكرو فلم مركز د تحفة اللهو فارسي قلمي نسخه: ن

۲: د گنج بخش كتابخانې د تحفة اللهو فارسي قلمي نسخه: گ

۳: د گنج بخش كتابخانې د تحفة اللهو پښتو قلمي نسخه: پ

مونږ د دغو نسخو د متونو د مطالعې په اوان چې كوم مهم نكات د پرتليز جاج لپاره نوټ كړي دي - د هغولنډيز داسې دے:

۱: د "تحفة اللهو" پښتو متن بيتونه، د "تحفة اللهو" د فارسي متن د بيتونو ترجمه نۀ ده - البته د دايرو نظام، د شيانو نومونه او نور تكنيک، طرز او طريق يې د فارسي متن څخه اخستل شوے دے -

۲: د فارسي "تحفة اللهو" دواړه قلمي نسخې ۶۴،۶۴ بيتونه لري او پښتو قلمي نسخه په ۶۰ بيتونو مشتمله ده -

۳: د فارسي "تحفة اللهو" په دواړو قلمي نسخو كښې چې د دايرو اته فلکيات په كوم ترتيب راوړل شوي دي - د هغو ترتيب په خپلو كښې يو شان نۀ دے - البته د دهلي د نور قلمي نسخې د فلکياتو ترتيب د پښتو متن د فلکياتو ترتيب سره سمون خوري - بله دا چې د نور نسخې د فلکي دايرو د خط طرز عربي دے او د گنج بخش د فارسي او پښتونسخو د فلکي دايرو طرز فارسي دے - په دې لاندې جدول كښې د درې واړو نسخو د فلکي دايرو ترتيب او رسم الخط وگورئ:

ن	فلک الاعظم، فلک المشتري، فلک الزهره، فلک العطار، فلک الزحل، فلک المریخ، فلک الشمس او فلک القمر
و	فلک اعظم، فلک شمس، فلک قمر، فلک زهره، فلک مشتري، فلک عطار، فلک مریخ او فلک زحل
پ	فلک اعظم، فلک مشتري، فلک زهره، فلک عطار، فلک زحل، فلک مریخ، فلک شمس او فلک قمر

د دغو نسخو په دوېمو دايرو كښې د فلکياتو ترتيب او د خط طرز هم په دغه لور طريق درج دے -

۴: د فارسي او پښتو متونو دايرو كښې چې د هر فلک سره اړوند كوم يو شمېر شيان ليكل شوي دي - هغه د درې واړو نسخو په وړومبيو دايرو كښې په اكثر مواردو كښې يو شان دي، خو په يو

ترتيب نه ڏي. بل په ځينو ډايرو کښې بعضې شيان معادل هم نه لري او په يو ځا ۾ نيم کښې په شمېر کښې کم او زيات هم ڏي. په دوهمو ډايرو کښې صورتحال دا ډم، چې د نور او گنج بخش فارسي نسخو دوهمې ډايريې خو د اړوند شيانو په حواله په اکثرو مواردو کښې يو شان ڏي، صرف د شيانو ترتيب يې تيرو پېر ډم. ترکومه چې د پښتو نسخې د دوهمې ډايريې د اړوند شيانو خبره ده، نو هغه د يو شي نيم په استثني باقي ټول بدل ڏي او د مذکورہ فارسي نسخو د متعلقه فلکي ډايرو شيانو سره سمون نه خوري. د توضيح لپاره د درې واړو قلمي نسخو د هر فلک سره د اړوند شيانو تفصيل او ترتيب د قلمي نسخو د تفصيل او ترتيب مطابق په دې لاندې جدولونو کښې په ژور نظر وگورئ:

ورومبې ډايريې:

فلک اعظم:

ن	آهڼ، روپين و برنج و مس و سرب و نقره و زرواريز
۰	آهڼ، زر، برنج، روپين، مس، سرب، ارزيز، سيم
پ	اوسپنه، مس، قلعي، زير، تانبه، سکه، سره زر، سپين زر

فلک مشتري:

ن	عود و عنبر و صندل و مشک و کافور و داروها و داخوا
۰	کافور، عنبر، مشک، داروها، عود، شکر، شراب، صندل
پ	عنبر، مشک، دارو، عود، کافور، شکره، شراب، چندر

فلک زهره:

ن	طعام و استخوان و برگ و زرد مار و ناخن و چرم و خس و آبگينه
۰	استخوان، ناخن، طعام، آبگينه، چرم، خس، زنگار، برگ
پ	طعام، خسنې، نوکه، شيشه، هډوکه، پانه، نيلا توتو، خرمن

فلک عطارد:

ن	الماس و پشم و حل و ایشتری و خاکستر و تخم (و) پنبہ و ہیچ
°	الماس، پشم، پنبہ، گل، ہیچ، خاکستر، انگشتری، تخم
پ	الماس، وری، پنبہ، ہیری، پیاز، تخم، گل، ہنجہ

فلک زحل:

ن	پستہ و کرپاس و خار و ابریشم و ریشم و ریشمان و جواہر
°	کرپاس، خار، ابریشم، پستہ، جواہر، مروارید، گوہر، ریشمان
پ	خامتا، اغزم، رببسم، پستہ، جواہر، مرغلرہ، لعل، سپنسسے

فلک مریخ

ن	موی و موم و بوی خوش و چوب و جرس و میوہ و کاغذ و نی
°	کاغذ، موم، میوہ، چوب، موی، جرس، نی، بوی خوش
پ	کاغذ، موم، مپوہ، لرگے، و ببتتہ، گونگرو، درمہ، خوشبو بی

فلک شمس

ن	ازشت و ری و خاک و سنہ و سفال و سبوس و سرمین و خشت
°	سنگ، سرگین، سبوس، سفال، انگشت، خشت، خاک، ریگ
پ	غونبہ، کانہ، بوس، کودرے، سکور، خبنتہ، خاورے، شگہ

فلک قمر

ن	نمک و لحم و شیرینی و تیخ و سیر و جانور و سبزہ و آہک
°	تیخ، سبزہ، نمک، آہک، سیر، شیرینی، گوشت، جانور
پ	خاور، مالگہ، سبزہ، خواہ، غوشوم، چونہ، بیخ، اورہ

تجزیه: مونڙ په پاس درج جدولونو کښې د درې واړو نسخو د ورومبڼو فلکي دایرو سره متعلق شیان مشاهده کړل او دا نکتې مو ترې نوټ کړې:

الف: که څه هم د "ن" او "گ" نسخو د ورومبڼو دایرو زیاتره شیان یو شان دي. خو بیا هم په دې کښې ځینې نکتې داسې دي، باید اشاره ورته وه شي لکه په "ن" نسخه کښې د فلک اعظم په دایره کښې یوشه "نقره" راوړل شوه دے. خو په "گ" نسخه کښې دغه "شي" له پاره متبادل فارسي لفظ "سیم" راوړل شوه دے.

ب: بیا د "ن" نسخې په فلک مشتري کښې یو شه "داڅا" درج دے چې په "گ" او "پ" نسخو کښې د "داڅا" په ځای د "شراب" اندراج لیدلے شي.

ج: په فلک عطارد کښې په "ن" او "گ" نسخو کښې "انگشتري" مشترک شه دے خو دغه اندراج بیا په "پ" نسخه کښې نشته او د دې په ځای د "پیاز" اندراج لیدلے شي.

د: د "گ" نسخې د فلک زحل په اړوند شیانو کښې دوه شیان مروارید او گوهر په "ن" نسخه کښې د اندراج نه پاتې شوي دي او ابریشم سره ریشم اضافي راغلے دے.

ه: په "ن" او "گ" نسخو کښې د فلک شمس په متعلق شیانو کښې یو شه "سرگین" راوړل شوه دے، چې په "پ" نسخه کښې د "سرگین" په ځای "غونښې" راوړل شوه دے.

و: د "ن" نسخې د فلک قمر په دایره کښې یو شه "لحم" اندراج شوه دے، چې عربي لفظ دے. د دې په ځای په "گ" نسخه کښې فارسي متبادل "گوشت" راوړل شوه دے خو په "پ" نسخه کښې ئې د معادل لفظ په ځای بدل لفظ "غوشو" راوړل شوه دے. دوېمې دایرې:

فلک اعظم

ن	زر و هوهر و مشک و ل و بوی خوش و سفال و آ، ښه و تخ
و	گل، آښه، سفال، تخ، بوی خوش، زر، گوهر، مشک
پ	اوسپنه، عنبر، طعام، الماس، خامتا، کاغذ، غونښې، ځناور

فلک مشتري

ن	ریہ، کافور، جواہر و سبزہ و نی و تخم و چرم و مس
°	کافور، نی، تخم، ارزیز، جواہر، چرم، سبزہ، ریگ
پ	مس، مشک، خسنہ، وری، اغزے، موم، کانہے، مالگہ

فلک زھرہ

ن	بر° و چوب و خار و داغ و برنج و نمک و سر° مین و پشم
°	برگ، شراب، سرگین، چوب، پشم، خار، نمک، برنج
پ	قلعی، دارو، نوک، پنبہ، ر° م، °وہ، بوس، سبزہ

فلک عطارد

ن	آهن و آھک و طعام و شکر و کرپاس و موی و خاکستر و سبوس
°	آهن، موی، آھک، خاکستر، کرپاس، طعام، سبوس، شکر
پ	زیپر، عود، شیشہ، ہیری، پستہ، لرگے، کودرے، خواہء

فلک زحل

ن	وسیر و عنبر و سیم و نقرہ و سنز° و استخوان و کاغذ و ڈرہ و پنبہ
°	کاغذ، عنبر، پنبہ، مروارید، سیم، سنگ، استخوان، سیر
پ	تانہ، کافور، ہدیو کے، پیاز، جواہر، و پنبتہ، سکور، غوشوے

فلک مریخ

ن	ناخن و از° شتری و عود و خشت و شیرینی و موم و پستہ و ارزیز
°	مس، پستہ، موم، انگشتری، خشت، شیرینی، ناخن، عود
پ	سیکہ، شکرہ، پانہ، تخم، مرغلہ، گونگرو، خبستہ، چونہ

فلک شمس

ن	میوه و صندل و ابریشم و الماس و خاک و لحم و روپین و خس
و	گوشت، الماس، خس، روپین، ابریشم، خاک، میوه، صندل
پ	سپین زر، شراب، نیلاتوته، گل، لعل، درمه، خاوری، یخ

فلک قمر

ن	سُرب و اوست و جرس و زئور و داروہا و ریسمان و جانور و ہج
و	ہج، جرس، داروہا، ریسمان، زنگار، انگشت، جانور، سرب
پ	سرہ زر، چندر، خرمن، ہنجه، سپنسسے، خوشبویی، شگي، اورہ (ہورہ)

تجزیہ: مونر دلتہ ہم پہ پاس درج جدولونو کنبی د دري وارو نسخو د دوپمو فلکی دایرو سرہ متعلق شیان مشاهدہ کرل او دا نکتی مو ترې نوٲ کرې:

الف: پہ دوپمو دایرو کنبی د ن او گ فارسی نسخو دوپمی دایرې خو د اړوند شیانو پہ حوالہ پہ اکثر و مواردو کنبی یو شان دي، صرف د شیانو ترتیب یی بدل دے۔ خو د پښتو نسخې د دوپمی دایرې اړوند شیان، د یو شي نیم پہ استثنی باقی ٲول بدل دي او د مذکورہ فارسی نسخو د متعلقہ فلکی دایرو شیانو سرہ سمون نہ خوري۔ دې صورت حال تہ مونر پہ لور بحث کنبی اشارہ ہم کرې وہ۔ حکے نو وړاندې بہ د پ نسخې د یو شي نیم پہ استثنی د ن او گ نسخو د دوپمو دایرو د شیانو تقابل کبړي۔

ب: د فلک مشترکي پہ اړوند شیانو کنبی یو شے پہ ن او پ نسخو کنبی "مس" اندراج دے، خو دغه اندراج پہ گ نسخہ کنبی نشته او د "مس" پہ حآے "ارزیز" راوړے شوے دے۔

ج: د "ن" نسخې د فلک زهرہ پہ متعلقہ شیانو کنبی یو شے "دانها" درج دے چې پہ "گ" نسخہ کنبی نشته او د دې پہ حآے یی "شراب" راوړے دے۔

د: د فلک عطارد پہ اړوند شیانو کنبی د "پ" نسخې یو شے "هیري"، د "ن" او "گ" نسخو خاکستر سرہ مشترک دے۔

ه: د "ن" نسخې د فلک زحل پہ اړوند شیانو کنبی دوہ شیان "نقرہ" او "درہ" پہ "گ" نسخہ کنبی نشته، بیاد "گ" نسخې "مروارید" پہ "ن" نسخہ کنبی نشته۔ د "پ" نسخې پہ شیانو کنبی یو اندراج

د "ن" او "گ" نسخو سره مشترک دے چې په "پ" نسخه کښې دغه اندراج "هډوکه" او په "ن" او "گ" نسخو کښې د دغې اندراج معادل لفظ "استخوان" راوړل شوی دے.

و: د ن نسخې د فلک مریخ په اړوند شیانو کښې یو شے "ارزیز" په گ نسخه کښې نشته او د گ نسخې "مس" په "ن" نسخه کښې نشته او بیا د "ن" او "گ" نسخو "خشت" په "پ" نسخه کښې په ترجمه شوي شکل (خښته) کښې موجود دے.

ز: د "ن" نسخې د فلک شمس په اړوند شیانو کښې یو شے "لحم" راغله دے چې په "پ" نسخه کښې ئې فارسي معادل "گوشت" ورکړے شوی دے. دغسې په "ن" او "گ" نسخو کښې هم د دې فلک په اړوند شیانو کښې یو بل شے "خاک" اندراج دے چې په "پ" نسخه کښې ئې پښتو معادل "خاوري" درج دے. په دې طریق د "پ" نسخې د فلک شمس په اړوند شیانو کښې هم دغه یو شے د ن او گ نسخو سره مشترک دے.

ک: د دویمې دایرې د آخري فلک، فلک قمر په اړوند شیانو کښې یو شے د "ن" او "گ" نسخو "ریسمان"، په "پ" نسخه کښې په ترجمه شوي شکل (خښته) کښې موجود دے او په دې طریق د "پ" نسخې د فلک قمر په اړوند شیانو کښې هم دغه یو شے د ن او گ نسخو سره مشترک دے. په دې تجزیه کښې تاسو وکتل چې د فارسي او پښتو "تحفة اللہو" د درې واړو قلمي نسخو د ورومیو دایرو شیان په لږ فرق سره یو شان دي، خو بیا په دویمو دایرو کښې د معمولي فرق سره دغه یو شان والے یواځې د "ن" او "گ" نسخو په شیانو کښې لیدے شي او د "پ" نسخې شیان ترې د یو څو شیانو په استثنیٰ (چې نشاندهي ئې په تجزیه کښې وه شوه) بیخې بدل دي. د شیانو دغه ترتیب، اشتراک او اختلاف بهر حال د دغو نسخو د مصنفینو خپل مختارات دي چې چرته ئې شیان یو شان ساتلي دي او چرته ئې پکښې تصرفات کړي دي، خو کمال یې دا کړے دے، چې د متن متعلقه بیتونو سره درج د حروفو په ذریعه یې چې متعلقه دائرو ته کومې اشارې کړي دي، هغه حرفونه یې د دایرو مطابق لیکلي دي چې د دایرو نشاندهي ترې درسته کېږي او پت شیان پرې آشکار کېږي.

۵: د ن او گ فارسي نسخو د فلکیاتو د دایرو سره اړوند ټول هغه شیان چې په دغو نسخو کښې ورته بیتونه وئیل شوي دي، په پ نسخه کښې یا خو هوبهو یاد شوي دي او یا د دغو شیانو نومونو ته پښتو لغتونه کارول شوي دي. کوم شیان چې نه دي ترجمه شوي او هوبهو یاد شوي دي، هغه دادي: زر، جرس، مس، کاغذ، میوه، جواهر، زنگار، پنبه، سبزه، موم، خس، عود، کافور، شراب، پسته، استخوان، طعام، تخم، الماس، پشم، یخ، عنبر، شکر او مشک.

۶: د پ نسخې په فلکي دايرو او شعرونو کښې چې کومو فارسي شيانو لپاره پښتو لغتونه کارول شوي دي يعنې پښتو کښې ترجمه شوي دي، نو هغه فارسي شيان سره د پښتو ترجمې په دې لاندې جدول کښې د فارسي او پښتو متونو د متعلقه بيتونو د شمېرو سره وگورئ:

پښتو ترجمه	پښتو شعر نمبر	فارسي شيان / نومونه	فارسي بيت نمبر ن ^۰	
قلعي	۲	ارزیز	۱	۳
زير	۳	برنج	۳	۴
خوشبويي	۸	بوی خوش	۸	۸
شگه	۹	رِي ^۰	۹	۹
خښته	۱۰	خشت	۱۰	۱۰
مرغلره	۱۱	مرواريد	۱۲	۱۲
غوشوے	۱۲	سرگين	۱۱	۱۱
ربښم	۱۴	ابريشم	۱۴	۱۴
خامتا	۱۵	کرپاس	۱۵	۱۵
سپښسے	۱۶	ريسمان	۱۶	۱۶
خرمن	۱۷	چرم	۱۷	۱۷
خناور	۲۱	جانور	۲۲	۲۲
ايره	۲۲	خاکستر	۲۳	۲۱
هنجه	۲۳	هچ	۲۴	۲۳
سپين زر	۲۵	سيم	۳۳	۳۲
تانبه	۲۶	سرب	۳۹	۳۷
اوسپنه	۲۷	حديد / آهن	۳۴	۳۴
درمه	۲۹	ني	۳۶	۶۲

لرگه	۳۰	چوب	۳۷	۳۵
خاورې ^۱	۳۲	خاک	۳۱	۳۱
غونبه	۳۳	گوشت	۲۶	۲۶
چونه	۳۴	آهڪ	۲۷	۲۵
سڪه	۳۸	روئين	۲۰	۳۳
وېسته	۳۹	موی	۲۱	۳۶
کانه	۴۰	سنگ	۲۲	۳۸
سڪور	۴۱	انگشت	۲۳	۳۹
بوس	۴۲	سبوس	۲۴	۴۰
ڪوڊرے	۴۳	سفال	۲۵	۴۱
خاورې	۴۵	خاک		۴۹
لعل	۴۶	گوهر	۲۸	۴۵
نوڪ	۴۸	ناخن	۵۰	۴۷
هوره	۵۳	سیر	۵۷	۵۳
خواره	۵۴	شيريني	۵۸	۵۴
چندن	۵۸	صندل	۳۸	۵۸

۷: د تحفة اللهد د فارسي او پښتو متونو څه بېتونه سره تېروپر دي. يعنې نه د دواړو فارسي نسخو بېتونه په خپلو کښې د پتوشيانو په حواله ټول په يو ترتيب دي او نه د پښتو متن د ټولو بېتونو ترتيب دغو فارسي نسخو کښې د کومې يوې نسخې د بېتونو سره سمون خوري. دغه توپيرونه دا حقيقت رانمائي چې نه خو د دواړو فارسي نسخو شجره يوه ده او نه د عبدالقادر خان خټک په متن کښې د ترتيب په اړه په دغو فارسي نسخو کښې د کومې نسخې کلکه تتبع شوې ده.

۸: د فارسي متونو د فلکي دايرو او وۀ شيان: (انگشتری، دارو، خار، آبگينه، گل، نمک، برگ) داسې دي، چې په فارسي متونو کښې ورته بيتونه جوړ شوي دي، خو په پښتو متن کښې ورته نه دي جوړ شوي. دغه شيان د "ن" نسخې په متن کښې په دې لاندې بيتونو کښې راغلي دي:

ای که داری چو جسم مطیع جهان

[دخ]

خاتم اندر کفت بود پنجهان

ای ز لطفت دوا پذیر جهان

[ی ر]

در کف تست داروی پنجهان

ای گل عارضت همیشه بهار

[ل ه]

در کف دست تو نزیبد خار

ای نجات نیاز هر سرمست

[م ه]

شیشه داری پنجهان، مدار در کف دست

ای داری ب————(ه) بزم چون کل مل

[دم]

از کف دست خود بمان گل

ای لبث شور بخش ماه سمک

[ره] در کفِ خود نھان مدار نمک

ای ترا شیر رام و هم کرک است

[هه] در کفِ تو نھان عجب برگ است

بیا دغه شیان د "گ" نسخې په متن کښې په دې لاندې بیتونو کښې داسې راغلي دي:

ای بـ(ه) فرجهان سربـ(ه) سربـ(ه)
فرمانست

[دخ] در کف انگشتریت پنھانست

ای مه عید علم ابرویت

[ی ر] در کفِ دستِ تست دراویت

ای گل عارضِ تو تازه بهار

[له] در کفِ دستِ خود چه داری خار

[هم] ای زبردست بر زبردستان

کرده ای آښکینه را پنځان

ای ب——(ه) باغ رخت شدم بلبل

[دم] تو به بلبل نځان چه داری گل

ای ب——(ه) لرزه ز تو سما و سمک

[ره] در کفِ خود نځان مدار نمک

ای ز قهر تو جمله را مرگ

[هه] در کفِ دست تو نځان برگ

که خه هم لوړ درج دن نسخې او ورپسې د ګ نسخې د بیتونو متن یوشان نه دے، خو په دغه بیتونو کې هغه لوړ ذکر شوي شیان مشترک دي، خو په دغو کې دوه شیان انگشتري او آښکینه د ګ نسخې په بیتونو کې په اصل بڼه راوړل شوي دي او دن نسخې په بیتونو کې انگشتري لپاره متبادل عربي لفظ "خاتم" او "آښکینه" لپاره متبادل فارسي لفظ "شیشه" کارول شوي دے. ۹: د پښتو متن په دواړو فلکي دایرو او بیا په یو بیت کې یو شے (پیان) داسې راغله دے، چې د تحفة اللہ په دواړو فارسي متنو کې نشته. د پښتو متن بیت داسې دے:

د سلیمان غونډې شې شاه د مرحمت

[دل] چې په لاسو [نو] کې دې پیاز لري

عظمت

۱۰: د ډي روان پرتليز جاج بله نکتہ دا ده چې د "تحفة اللہو" د دواړو فارسي نسخو هر بيت د "اے" په اشاره سره شروع شوی دے خو د تحفة اللہود پښتو متن ټول بيتونه د "اے" په اشاره نه دي پيل شوي، يواځې په ۲۸ بيتونو کښې يې دغه التزام ليدل کېږي۔

۱۱: د تحفة اللہود فارسي او پښتو متونو په ډي روان پرتليز جاج کښې بايد دا خبره هم وشي، چې د فارسي متن بيتونه په خپل ځاے هنري دي، خو د پښتو متن شعرونه ترې په ځينو ځايونو کښې زيات هنري او عالي دي۔ لکه دا شعر:

اے په زني ناشپاتي په شونډو قنده
دا په موټي کښې مپوه کړه را څرگنده

۱۲: د "تحفة اللہو" فارسي متن په مقطع کښې شاعر خپل نوم نه دے راوړے، خو د پښتو متن په مقطع کښې شاعر خپل نوم راوړے دے، چې عبدالقادر دے۔ مقطع داده:

اے چې تل دے په صفت عبدالقادر دے
ستا د موټي برکت وتہ ظاهر دے

د "تحفة اللہو" د فارسي او پښتو متونود پرتليز جاج لپاره ځينې نورې ضمني نکتې هم شته۔ خو د طوالت له ويرې په دغه شوي پرتليز جاج اکتفا کوؤ۔

په ډي مقاله کښې مونږ د "تحفة اللہو" د درې واړو پښتو او فارسي نسخو د متونو يو تقابلي جاج واخستو، چې په نتيجه کښې يې د دغو متونو ځانگړې او شريکې تکنیکي او فني خواوې په گوته کړې شوي۔ په دغه تقابلي جاج کښې يو بنيادي نکتہ دا مخې ته راغله چې د عبدالقادر خان خټک د "تحفة اللہو" پښتو متن د "تحفة اللہو" د فارسي متن ترجمه نه ده۔ البته د دايرو نظام، د شيانو نومونه او نور تکنیک، طرز او طريق يې د فارسي متن څخه اخستل شوي دے۔ بله نکتہ دا بڼکاره شوه چې د فارسي "تحفة اللہو" دواړه قلمي نسخې ۶۴، ۶۴ او پښتو قلمي نسخه ۶۰ بيتونو لري۔ بيا دا نکتہ هم نوټ شوه، چې د فارسي "تحفة اللہو" په دواړو قلمي نسخو کښې چې د دايرو اته فلکيات په کوم ترتيب راوړل شوي دي۔ د هغو ترتيب په خپلو کښې يو شان نه دے او

د فارسي او پښتو متونو دايرو کښې چې د هر فلک سره اړوند کوم يو شمېر شيان ليکل شوي دي - هغه د درې واړو نسخو په وړومبيو دايرو کښې په اکثرو مواردو کښې يو شان دي، خو په يو ترتيب نه دي. بل په ځينو دايرو کښې بعضې شيان معادل هم نه لري او په يو ځای نيم کښې په شمېر کښې کم او زيات هم دي. بيا د فارسي نسخو دوېمې دايړې خو د اړوند شيانو په حواله په اکثرو مواردو کښې يو شان دي خود پښتو نسخې د دوېمې دايړې اړوند شيان د يو شي نيم په استثني نور ټول بدل دي او د مذکوره فارسي نسخو د متعلقه فلکي دايرو شيانو سره سمون نه خوري. دا نکته هم په مشاهده کښې راغله، چې دن او گ فارسي نسخو د فلکياتو د دايرو سره اړوند ټول هغه شيان چې په دغو نسخو کښې ورته بيتونه وئيل شوي دي، په پ نسخه کښې يا خو هوبهو ياد شوي دي او يا د دغو شيانو نومونو ته پښتو لغتونه کارول شوي دي. دغه شيان په هر دو اړو صورتو کښې شناخت شول او وۀ بنوول شول. دغسې د تحفة اللهد فارسي او پښتو متونود بيتونو ترتيب په مشاهده کښې هم راغلو او په دغه بنياد د زبر بحث نسخو شجرې ته هم اشاره وشوه، چې يوه نه ده. دغسې هغه شيان هم وۀ بنوول شول، چې په فارسي متونو کښې ورته بيتونه جوړ شوي دي، خو په پښتو متن کښې ورته نه دي جوړ شوي. لنډه دا چې په بحث کښې د درې واړو متونو ټولې مهمې ځانگړې او شريکې تکنیکي او فني خواوې سره د ضروري مثالونو نوټ شوي او دغسې د درې واړو قلمي نسخو پرتليز جاج بشپړ شو.

حوالې او حاشيې

- 1: عبدالقادر، تحفة اللهو، پښتو قلمي نسخه د گنج بخش کتابخانې ملکیت، شمېره نمبر ۴۵۷۷
2. Raverty, H.G, A Grammar of the Pukhto or Pashto language of the Afghans, Third Edition, London, Published by Williams and Norgate, 1867, P:29
3. Raverty, H.G, Captain, Selection from the Poetry of the Afghans, London, Published by Williams and Norgate, 1862, P:270
4. Muaeamma, Enigmas , Rebuses. charades and verses of mysterious meaning.
- 5: هېواد مل، زلمی، فرهنگيالی عبدالقادر خان خټک: لیکوال، شاعر، مترجم او صوفي (مقاله مشموله)، عبدالقادر خان خټک ژوند، فن او شخصیت، پېښور، پښتو اکېډمي، ۲۰۰۲ء، م: ۵۶
- 6: برزجمهر، خواجه، تحفة اللهو، قلمي نسخه، مملوکه: نور انټرنیشنل مایکرو فلم سنټر، دلی، اندراج نمبر ۱۸۶۶ (د)
7. د نور انټرنیشنل مایکرو فلم سنټر د قیام بنیادي مقصد د اسلامي او ایرانی لیکل شوي علمي میراث ساتنه، د مایکرو فلمونو تیارول، عکسونه اخیستل او د لرغونو نسخو خپرونه ده. دا مرکز په ۱۹۸۵ کال کښې د ډاکټر مهدي خواجه پیري په هڅو جوړ شو. د نور مرکز تر دې دمه له ۶۰,۰۰۰ څخه زیاتو فارسي، عربي او اردو خطي نسخو مایکرو فلم تیار کړي او عکسونه یې اخیستي دي، چې د هند له بېلابېلو کتابتونونو لکه د مولانا آزاد، لکهنؤ او گجرات د کتابتونو څخه ترلاسه شوي دي. سربېره په دې، د دې خطي نسخو فهرستونه په فارسي، عربي، انګلیسي او اردو ژبو کښې جوړ شوي دي.
- مرکز د نباتاتي موادو په کارولو سره د خطي نسخو د ترمیم او آفتونو څخه د ژغورنې لپاره یو نوم او ځانګړی میتود هم معرفي کړی دی. تراوسه، دې مرکز له ۲۰۰ څخه زیات نایابه اسلامي خطي نسخې د "نسخه هم مانند" په بڼه خپرې کړي دي، چې د اصل نسخو ټولې ځانګړتیاوې لري او دا په خپل ډول کښې لومړی کار دی.
- (منبع: <https://www.indian.islamic.manscript.com>)
- 8: برزجمهر، خواجه تحفة اللهو قلمي نسخه مملوکه څخه بخش لایبریري، مرکز تحقیقات فارسي ایران وپاکستان، اندراج نمبر (۱۱۸۳۶)